

დიალექტიზმები და მხატვრული ნაწარმოების ენა

მოკლე შინაარსი

მხატვრული ნაწარმოების ენის შესწავლა ყოველთვის იქცევადა განსაკუთრებულ ყურადღებას საქართველოშიც და მის ფარგლებს გარეთაც. მეკლდეერები განსაკუთრებულ და განსხვავებულ მიდგომებზე საუბრობენ, როდესაც იხილავენ, ერთი მხრივ, პოეზიის ენას, ხოლო, მეორე მხრივ, პროზის ენას. ნაშრომში, უპირველეს ყოვლისა, დავსვით მხატვრული ენის რაობის საკითხი და განვიხილეთ მოსაზრებები ქართული, რუსული და ინგლისურენოვანი ლინგვისტური ენციკლოპედიებისა და მეცნიერული ნაშრომების მიხედვით. ამ საკითხის შესახებ დასკვნის სახით ვამბობთ, რომ, როგორც ასეთი (ანუ ინვარიანტულად) მხატვრული ლიტერატურის ენა შეიძლება დახასიათდეს როგორც იმ ენობრივი საშუალებებისა და წესების სისტემა, რომლებიც ყველა ეპოქაში განსხვავებულია, თუმცა თანაბრად იძლევიან საშუალებას შექმნან მხატვრულ ლიტერატურაში წარმოსახული სამყარო. სტატია მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ მასში ტერმინი „ლინგვისტური მნიშვნელობა“ განიხილულია მისი უახლესი, ანუ გაფართოებული მნიშვნელობით: ლინგვისტიკას მინიჭებული აქვს ენის ესთეტიკური ფუნქციის შესწავლა, როგორც ლიტერატურის ელემენტისა, ასევე მხატვრული ნაწარმოების კომპოზიციური სტრუქტურისა. სწორედ ლინგვისტური ანალიზის ახალი მიდგომების გათვალისწინებით განვიხილავთ დიალექტიკისა და თანამედროვე ქართული პროზის ენის ურთიერთმიმართების საკითხს რევაზ მიშველაძის, თემურ ჭკუასელიისა და ზელიმხან მადრაძის ნოველების მაგალითზე. მწერალთა შემოქმედების საფუძველზე გამოვეყოფთ დიალექტიზმების შემდეგ მთავარ ფუნქციებს: პერსონაჟების მეტყველების ინდივიდუალიზაციას; ადგილობრივი კოლორიტის გამოხატვას; დიალექტიზმების ესთეტიკურ ფუნქციას. ყურადღებას ვამახვილებთ ერთ ფაქტორზე: მწერალმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ მის ნაწარმოებს გაიცნობენ განსხვავებული დიალექტის წარმომადგენლები და ტექსტის დიალაქტური ელემენტებით ზედმეტი გადატვირთვა არამიზანშეწონილია. ამგვარი ენობრივი ერთეულების გამოყენება გამართლებული შეიძლება იყოს მხოლოდ ორი პირობით: ა) როდესაც არ არსებობს სალიტერატურო ენაში ეკვივალენტი, ბ) სტილისტური თვალსაზრისით უპირატესია დიალექტიზმი. ამიტომ მეორე პრინციპი დიალექტიზმების გამოყენებისა მხატვრულ ლიტერატურაში არის მათი გამოყენების მიზანშეწონილობა და სტილისტური განპირობებ-

უღობა. ამგვარი ანალიზის მეორე ეტაპად მივიჩნევთ ავთენტურ ტექსტებთან შედარებას და იმ თავისებურებების გამოვლენას, რომელიც აქვს მწერლის მიერ გამოყენებულ დიალექტს. სტატიაში განვიხილავთ ტექსტოცენტრულ მიდგომას, ანთროპოცენტრულ მიდგომას, კოგნიტურ მიდგომას. თითოეულ მათგანთან მიმართებით გამოგვაქვს შესაბამისი დასკვნები.

ნაშრომში გამოყენებულია დაკვირვებისა და ანალიზის მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: დიალექტიზმები, ლინგვისტური ანალიზი, პროზის ენა, პოეზიის ენა, დიალექტიზმების ფუნქციები.

Maka beridze

DIALECTICS AND LANGUAGE OF ARTISTIC WORK

Abstract

To study the language of artistic work always attracted a special attention in Georgia and even outside of Georgia. Researchers talk about different approaches when they discuss the language of poetry from one hand and the language of prose from the other hand.

We discussed the issue of language of artistic works and opinions according to scientific works and linguistic encyclopedias in Georgian, Russian and English languages.

In the conclusion about this issue, we can say that the language of artistic work is characterized as the system of those language means and rules which are different in every epoch though they give equal opportunity to create the world imagined in feature literature.

The article is very important because the term “linguistic value” is given in its recent or broad meaning: linguistics should study the esthetic function of the language as an element of literature and as a composite structure of a fiction. We will consider the interrelation of dialect and the language of modern Georgian prose with a new approach of linguistic analysis on the example of novels by Revaz Mishveladze, Temur Chkuaseli and Zelimkhan Maghradze. On the basis of writers' works we single out the following basic functions of dialecticism: individualization of characters' speech; expressing a local colour and esthetic function of dialecticism. The writer should envisage that his work will be read by the representatives of different dialects and if his work will be loaded by less used dialect elements maybe it will be difficult to understand it.

The usage of such language units may be justified with two conditions: 1. When there is no equivalent in the literary language 2. When dialecticism is predominant from the stylistic viewpoint. That's why the second principle of

using dialecticism in the fiction is its feasibility and stylistic conditioning. The second stage of such analysis is the comparison with authentic texts and revealing the peculiarities of the dialect used by a writer. The article discusses the text-central, antropocentral and cognitive approaches. Accordingly, corresponding conclusions towards each of them have been made. Different methods, such as: observation, studying material and analysis are used in the article.

Key words: dialecticism, linguistic analysis, prose language, poetry language, functions of dialecticism.

შესავალი. „ჩემი სტუდენტები ხშირად ფიქრობენ, რომ პოეტი პროზაიკოსთან შედარებით ენის საშუალებით უფრო საინტერესო და თვალსაჩინო „მანევრებს“ ჩადის. არადა, ვფიქრობ, რომ პოეზიაში ესთეტიკური ეფექტი ლინგვისტური კოდების მანიპულაციებიდან შორს არ მიდის მაშინ, როდესაც პროზაში ენა უფრო ხანგრძლივად ცოცხლობს ისეთი ფაქტორების გამო, როგორებიცაა, მაგალითად, არგუმენტირება, თემატურობა, ხასიათის შექმნა და სხვა. უდიდესი რომანისტები ფლობენ უნარს სიტყვების გამოყენებით დახატონ სამყარო, ჩვენ კი ამოცანად გვჩნება ავხსნათ ამგვარი ოსტატობის ბუნება და ვაჩვენოთ, როგორ არის შერწყმული ეს მწერლის დიდ მხატვრულ მიღწევებთან“, - აღნიშნავს ენათმეცნიერი ჯეფრი ლიჩი (ლიჩი, 2007: 45). მართლაც, არსებობს გარკვეული განსხვავება იმ მიდგომებს შორის, რომელთა მეშვეობითაც უნდა შევისწავლოთ, ერთი მხრივ, პოეზიის, ხოლო, მეორე მხრივ, პროზის ენა. მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ პოეტური მეტაფორები მაშინვე იქცევენ მკითხველის ყურადღებას მაშინ, როდესაც პროზის ენის თავისებურებანი თავს იჩენს შედარებით მოზრდილი ნაწყვეტის წაკითხვის შემდეგ. მოცულობის გათვალისწინებით ლინგვისტური მეთოდების ადაპტირება უფრო იოლია ლირიკულ ლექსზე, ვიდრე რომანის გრძელ ტექსტზე. პროზის ანალიზისას უფრო მეტია რისკი, რომ მკითხველს, შესაძლოა თავად მკვლევარსაც კი გაუჩნდეს დაუსრულებლობის, შესაბამისად, დაუკმაყოფილებლობის განცდა.

მკვლევარი ივენ სპიჯერი გამოუტყდა თავის მკითხველს: ხშირად ყოფილა, რომ წლების განმავლობაში პროზის ლინგვისტური ანალიზის სხვადასხვა მეთოდის გამოყენების მდიდარი გამოცდილების მიუხედავად უმოქმედოდ შეეყურებდი ფურცელს, რომელიც აღარ მავსებდა თავისი მაგიით. ამ უმოქმედო მდგომარეობიდან გამოსავალი იყო მხოლოდ კითხვა და გადაკითხვა“ (ლიჩი, 2007: 65).

კრიტიკოსმა იან ვატმმა, ო ჰენრი ჯეიმსის სტილის აღწერისას აღიარა: ამბასადორის პირველი თავის წაკითხვისთანავე ვიგრძენი უძლურება. პროზის განხილვის ჩემთვის ცნობილი ნებისმიერი მეთოდისა გამოუყენებელი აღმოჩნდა“ (ვატი, 1969: 267)

პროზის ერთ-ერთი მკვლევარი ედვარდ კორბეტი ენობრივი ანალიზისას მეცნიერებს ურჩევდა ძალიან შრომატევად სამუშაოს - გადმოეწერათ მთელი ტექსტი კვლევის წინასწარი ეტაპისთვის - რათა გონება მობილიზებულიყო. ცხადია, რომ მკვლევრები დღესაც გარკვეულ სირთულეებს აწყდებიან პროზის, განსაკუთრებით მისი მხატვრული ენის სრულყოფილად შესწავლისას.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია განვიხილოთ ის მიდგომები, რომლებიც მხატვრული ტექსტის ლინგვისტურ ანალიზს გულისხმობს და ყურადღება გავამახვილოთ დიალექტიზმების ფუნქციასა და მნიშვნელობაზე თანამედროვე პროზაიკოსთა ნაწარმოებების მაგალითზე.

მეთოდები. კვლევის მეთოდოლოგიურ საფუძვლად ავიღეთ თანამედროვე ენათმეცნიერებაში გამოყენებული თეორიული მეთოდები. ასევე გამოვიყენეთ დაკვირვების მეთოდი. აღწერისა და ანალიზის მეთოდის საშუალებით შევისწავლეთ მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური შესწავლის დღემდე არსებული მიდგომები და განვიხილეთ ისინი ახალ შეხედულებებთან მიმართებით.

მსჯელობა. თუ გადავხედავთ ქართულ, რუსულ და ინგლისურენოვან ლინგვისტურ ენციკლოპედიებსა და განმარტებებს, მხატვრული ლიტერატურის ენის განმარტების რამდენიმე ვარიანტს შევხვდებით: „ენა, რომელზეც იქმნება მხატვრული ლიტერატურა (მისი ლექსიკონი, გრამატიკა, ფონეტიკა), ზოგიერთ საზოგადოებაში სრულიად განსხვავებული ყოველდღიური, საყოფაცხოვრებო (პრაქტიკული) ენისგან. ზოგადი გაგებით მხატვრული ლიტერატურის ენა მოიცავს როგორც ენის ისტორიას, ისე სალიტერატურო ენის ისტორიას. ბოლოს დროს ასევე ის გვხვდება მედიაშიც, სადაც ქმნის დრამატულ ეფექტს“ (ვოლკერი, 2009 :56).

„პოეტური ენა, წესების სისტემაა, რომელიც საფუძვლად უდევს მხატვრულ ტექსტებს, როგორც პროზაულს, ისე ლექსებს, მათ შექმნასა და აღქმას (ინტერტპრეტაციას). ეს წესები ყოველთვის განსხვავებულია ყოფითი ენის შესაბამისი წესებისგან, მაშინაც კი, როდესაც, მაგალითად, თანამედროვე ინგლისურ ენაში, ლექსიკონი, გრამატიკა და ფონეტიკა ორივეს ერთი და იგივე აქვს. ამ თვალსაზრისით მხატვრული ლიტერატურის ენა

გამოხატავს რა ეროვნული ენის ესთეტიკურ ფუნქციას, იქცევა პოეტიკის შესწავლის საგნად, კერძოდ, ისტორიული პოეტიკის, ასევე სემიოტიკის, სახელდობრ ლიტერატურის სემიოტიკის“, – აღნიშნულია ოქსფორდის ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში. (<https://en.oxforddiction-aries.com/~usage/literary-language>).

რუსულ ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში ნათქვამია, რომ საზოგადოებაში, სადაც ყოველდღიური ურთიერთობა მიმდინარეობს დიალექტზე და საერთო ან ლიტერატურული ენა არ არსებობს, მხატვრული ლიტერატურის ენა გამოდის როგორც ზედიალექტური ფორმა მეტყველებისა. ასეთი იყო, როგორც ვარაუდობდნენ ძველი ინდოევროპული პოეზიის ენა. ანტიკურ საბერძნეთში ჰომეროსის პოემების „ილიადასა“ და „ოდისეას“ ენა ასევე არ არის დაკავშირებული რომელიმე ერთ ტერიტორიული დიალექტთან. ის არის მხოლოდ ხელოვნებისა და ეპოსის ენა. მსგავსი ვითარება შეინიშნება აღმოსავლეთის საზოგადოებებში (მიხალჩენკო, 2006:45)

ახალ დროში ნებისმიერი ლიტერატურული მიმდინარეობა და ნებისმიერი ლიტერატურული მეთოდი-კლასიციზმი, რომანტიზმი, რეალიზმი, ნატურალიზმი, მოდერნიზმისა და ავანგარდიზმის სხვადასხვა მიმდინარეობა - თავიანთ პროგრამაში ყოველთვის რთავდნენ ახალ დამოკიდებულებას გამომსახველობითი საშუალებების სისტემის მიმართ, პოეტური ენის მიმართ, რითიც ხაზს უსვამდა თავის განსხვავებას სხვა მიმართულებებისა და მეთოდებისაგან. შეიძლება დავასკვნათ, რომ როგორც ასეთი, ანუ ინვარიანტულად მხატვრული ლიტერატურის ენა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც იმ ენობრივი საშუალებებისა და წესების სისტემა, რომლებიც ყველა ეპოქაში განსხვავებულია, თუმცა თანაბრად იძლევიან საშუალებას შექმნან მხატვრულ ლიტერატურაში წარმოსახული სამყარო. ცნობილია გარსია ლორკას ნათქვამი: „რა არის მხატვრული ლიტერატურა? აი, რა: ორი სიტყვის კავშირი, რომლებზე ვერვინ იეჭვებდა, რომ შეეძლოთ შეერთება, და შეერთებულები, ყოველ ჯერზე, როცა კი წარმოთქვამენ, დაიტევდნენ ახალ-ახალ საიდუმლოს“.

თანამედროვე ენათმეცნიერთა შრომებში გაფართოებულია ტერმინ „ლინგვისტური ანალიზის“ მნიშვნელობა. თანამედროვე მიდგომით მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური ანალიზისას იგულისხმება შემდეგი კომპონენტები:

1. ლინგვოცენტრული (მიმართება „ენა – ტექსტი“);
2. ტექსტოცენტრული (ტექსტი, როგორც ავტონომიური სტრუქტურულ-აზრობრივი ერთიანობა, ლიტერატურული კომუნიკაციის მონაწილეებისაგან დამოუკიდებელი);

3. ანთროპოცენტრული (მიმართება ავტორი - ტექსტი - მკითხველი);

4. კოგნიტური (მიმართება - „ავტორი - ტექსტი - ტექსტიმდამრეალობა“) (ტიომკინა, 2013).

როგორც მოგახსენეთ, თითოეული ეს კომპონენტი მხატვრული ნაწარმოების ენის შესწავლას ემსახურება.

ლინგვოცენტრული მიმართება, რომელიც დაფუძნებულია ენობრივი ერთეულებისა და კატეგორიების ფუნქციონირებაზე მხატვრულ ტექსტში, ბევრი მეცნიერის მიერ მიჩნეულია უფრო ტრადიციულად. ამგვარი მიდგომის ფარგლებში შესწავლის საგანია როგორც ლექსიკური, ისე ფონეტიური, გრამატიკული, სტილისტური ერთეულები და კატეგორიები. ჩვენი აზრით, ამ მიდგომის უპირატესობა ის გახლავთ, რომ ავლენს და აღწერს ამა თუ იმ ენობრივ ერთეულს და აღწერს იმ თავისებურებებს, რომლებიც სხვადასხვა შემოქმედისთვის არის დამახასიათებელი (იდიოლექტი/იდიოსტილი). თუმცა ეს მიდგომა არ იძლევა საშუალებას, სრულყოფილად გამოკვეთოს შესასწავლი ერთეულების ფუნქცია ტექსტში, მათი როლი ტექსტის სტრუქტურასა და სემანტიკაში. ტექსტოცენტრული მიდგომა განიხილავს ტექსტს, როგორც კვლევის მთლიან ობიექტს. ტექსტი განიხილულია, როგორც უნიკალური სამეტყველო ნაწარმოები, საკუთარი ტექსტობრივი კატეგორიებით. ანთროპოცენტრული მიდგომა დაფუძნებულია ტექსტის ინტერპრეტაციაზე მისი შექმნისა (ავტორის პოზიცია) და მისი აღქმის პოზიციიდან (მკითხველის პოზიცია). ასევე განიხილება მკითხველზე შემოქმედების თვალსაზრისით. ანთროპოცენტრული მიდგომის შიგნით გამოიყოფა ტექსტის შეწავლის შემდეგი მიმართულებები:

1) ფსიქოლოგიური (წარმოდგენილი ისეთი ლინგვისტებით, როგორებიც არიან (Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя, Н.И. Жинкин, А.Р. Лурья и др.);

2) პრაგმატული (А.Н. Баранов);

3) დერივაციული (Е.С. Кубрякова, Л.Н. Мурзин);

4) კომუნიკაციური (Г.А. Золотова, Н.С. Болотнова);

5) სამეტყველო (ქანობრივ-სტილური), (М.М. Бахтина, М.Н. Кожиной, М.Ю. Федосюк, Т.В. Шмелевой).

ფსიქოლინგვისტური მიდგომა დაფუძნებულია იმაზე, რომ ტექსტი – ეს არის შერწყმული პროცესი შექმნისა და აღქმისა. ამგვარი შეხედულება უდევს საფუძვლად კომუნიკაციურ ქმედებას: ტექსტი ერთდროულად სამეტყველო ქმედების შედეგიცაა და პროდუქტიც, და თვითონ მოცემული ტექსტის შექმნის პროცესიცაა. ტექსტის შექმნისა და აღქმის მოდელები

წარმოდგენილია Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, А.Р. Лурия, А.М. Шахнарович, Ч. Осгуд, Т.М. Дридзе, Н.И. Жинкин, В.В. Красных, А.И. Новиков, Ю.А. Сорокин) შრომებში. ტექსტის, როგორც ორმაგი პროცესის, ინტერპრეტაციის საფუძველს წარმოადგენს ტექსტის აღქმისა და შექმნის საერთო თვისებები, ასევე ტექსტის შექმნის ის ერთიანი უნივერსალური მექანიზმი, რომელიც აღქმულია საპირისპირო პოზიციებიდან (ავტორი-მკითხველი).

შევეცდებით მხატვრული ლიტერატურის ენის ლინგვისტური ანალიზის ახალი მიდგომების გათვალისწინებით განვიხილოთ დიალექტისა და თანამედროვე ქართული პროზის ენის ურთიერთმიმართების საკითხი რევაზ მიშველაძის, თემურ ჭკუასაგლისა და ზელიმხან მალრაძის ნოველების მაგალითზე.

როგორც აღვნიშნეთ, პირველი მიდგომა, ანუ ლინგვოცენტრული, გულისხმობს მიმართებას „ენა-ტექსტი“. ჩვენი ინტრესის სფეროს გათვალისწინებით, შევეცდებით, დავაკვირდეთ დიალექტიზმების ფუნქციას ნოველების ენაში.

შედეგები. ენათმეცნიერებაში „დიალექტიზმის“ მნიშვნელობის შესახებ ერთი აზრი არ არსებობს, მკვლევართა ერთი ნაწილს დიალექტიზმი ესმით, როგორც სიტყვა, გრამატიკული ფორმა და საშუალება, რომლებიც არსებობს დიალექტსა და თქმებში, სხვები კი მიიჩნევენ, რომ მხოლოდ ის სიტყვები და გამონათქვამებია დიალექტიზმები, რომლებიც გამოყენებულია მხატვრულ ლიტერატურაში და სალიტერატურო ენის ნორმებს არ შეესაბამება. ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილი კი აღიარებს დიალექტიზმად არა ყველა სიტყვას, რომელიც გამოყენებულია მხატვრულ ლიტერატურაში, არამედ მხოლოდ მათ, რომლებიც ლექსიკონებშია შეტანილი* ტერმინ „დიალექტიზმს“ თანაბარი დოზით იყენებენ როგორც დიალექტოლოგები, ასევე სტილისტიკის მკვლევრები. ამიტომ ლექსიკონებში ტერმინი დიალექტიზმი განმარტებულია სტილისტიკის თვალსაზრისით. დიალექტიზმებად მიიჩნევა სიტყვები სხვადასხვა დიალექტიდან, რომლებიც არცთუ იშვიათად გამოიყენება მხატვრული ლიტერატურის ენაში სტილისტიკური ფუნქციით (ადგილობრივი კოლორიტის შესაქმნელად, პერსონაჟის მეტყველების დასახასიათებლად) (გორსკაია, http://ebooks.grsu.by/~prakt_sov_rus/11-dialektizmy.htm).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეცნიერებაში დიალექტიზმების გამოყენებაზე მხატვრულ ლიტერატურაში ერთიანი აზრი არ არსებობს. საკითხი განიხილება ძველი ქართული ლიტერატურის ენის შესწავლიდან მოყოლებული დღემდე. თუმცა კვლევათა უმრავლესობა ვაჟა-შაველასა და მის ფენომენს ეხება და ძირითადად ტენდენცია გამოხატულია თამაზ ჩხენკელის სი-

ტყვებში: „ის, რომ ვაჟას ლექსებსა და პოემებში გამოყენებულ დიალექტიზმები ზოგ შემთხვევაში სალიტერატურო ენის საკუთრებად ვერ იქცევა, სრულიად არ ამცირებს ვაჟას პოეტური ენის სიდიადეს. „ლიტერატურული ნორმისაგან“ გადახვევის თვალსაზრისითაც კი ეს დიალექტიზმები ქართული ენის სიღრმისეულ პლანს გვიშიშვლებენ, სალიტერატურო ენის პოტენციურ რეზერვუარს გვიმხელებენ, ქართული სიტყვის მიმოხრის ლიტერატურისათვის აქამდე უცნობ განსაცვიფრებელ დინამიზმს ამჟღავნებენ და ამითაც „ღირსსაცოდნეული და ხელჩასაჭილნი“ არიან, მით უმეტეს, რომ ისინი უპირველესი პოეტური გენიის ბრძმედში არიან გამოხურვებულნი (ჩხენკელი, 1989:216).

ასე რომ, დიალექტიზმებს ჩვენ ადვიტყვამთ დიალექტურ სიტყვად, სიტყვაშეერთებად, კონსტრუქციად, რომელიც ჩართული მხატვრულ ლიტერატურაში იმისათვის, რომ გადმოსცეს ადგილობრივი კოლორიტი, ან აღწეროს სოფლის ყოფა, მეტყველებით დაახასიათოს პერსონაჟი.

დიალექტიზმების ფუნქცია სხვადასხვაა, დამოკიდებულია იმაზე, რას ასახავენ. ნიშუშად მოვიყვანთ მაგალითებს ნოველებიდან:

„სამუშაოზე გოფუგზავნე გუშინწინ წერილი და, თუ იქიდანაც ვერაფერი პასუხი მივიღე, თავი მექნება მოსაკლავი“ (მიშველაძე, 2012: 27).

„ღია კარში ვიდექ და სევდამოწოლილი შავსცქეროდი, როგორ უხდებოდნენ ერთმანეთს, როგორ შასიცილ-შახუმრებით ჩადიოდნენ. ხანდახან თოვლის ბილიკზე ხელს შააშველებდნენ ერთმანეთსა“ (მიშველაძე, 2016:39).

„ზედ მამაჩემის მამის, ლუკას საფლავთან შევიყარენით მე და დედა“ (მაღრაძე, 2016:338)

„ზაზას ცუდად ენიშნა ეს ყოველივე, სასწრაფოდ მძინარე ბავშვი ნამჯის ბუნულთან გადასხა, ზედ დააბრუნა ნამჯის ბუნული“ (მაღრაძე, 2016:40)

მწერლები არცთუ იშვიათად მიმართავენ თავიანთი ტერიტორიული დიალექტების ლექსიკო-ფრაზეოლოგიურ თავისებურებებს ან პერსონაჟებს ამეტყველებენ დიალექტზე მხატვრული ჩანაფიქრის სრული გასხნისა და ნაწარმოებების გმირების ხასიათის აღწერისათვის. ა. ა. პატბნია წერს: „არის გრძნობა და აზრები, რომელთაც ვერ გამოიწვევს სალიტერატურო ენაზე ვერანაირი ტალანტი, რომელიც ამას იოლად შეძლებს რომელიმე თქმაზე. არიან მწერლები, რომლებიც - თვითონ ბუნებრიობა, როდესაც ირჩევენ თავის ორგანოდ სალიტერატურო ენას, მაგრამ რომლებიც მშობლიურ თქმაზე ღრმად მხატვრულები

არიან. აქედან გამომდინარე, მხატვრულ ლიტერატურაში დიალექტური ენობრივი საშუალებების კვლევა მნიშვნელოვანია მხატვრული სტილის განვითარების თვისებურებების განსაზღვრისათვის, ასევე ცალკეული მწერლების წვლილის გამოსავლენად როგორც ლიტერატურული ენის განვითარებაში, ისე სალიტერატურო ენის სისტემის ნორმის შესაცნობად (პატეხნია, 1989: 35 http://philologos.narod.ru/potebnja/poteb_lth.htm).

„რიონისპირას, იქ სადაც ქალაქი თავდება და ლითოფონის ქარხნის შემორაგვეულ ნარჩენთა რუხმწვანე ტბაა, შლამიან ნაპირზე ძეწნას მიაბეს პეტრა“ (მიშველაძე, 2012:34).

„ღმერთი მაღალია, ეგეთი პატარ-პატარა ცოდვებითინ რღმისდევდეს ადამიანებსა, ქვეყნად ადამი მოდგმა ადარ დარჩებოდა“ (მიშველაძე, 2012:35)

„მაიმუნის შთამომავალი თურმე ყველაფერ ეჩვევა“ (მიშველაძე, 2012:35).

„ბლუზა-შარვალი გამოიცვალა, ფეხზე წურა -მესტები მოირგო, ჭიშკარს ურდული გაუყარა და თავქვე დაეშვა“ (მიშველაძე, 2012:44)

„შენ წარმაიღვინე, ლამის განწირულს, ქალიც უფრო გემრიელი მეჩვენა“ (მიშველაძე, 2012:36)

შაძერა და კოსტადაც მოთაესდა (მიშველაძე, 2012: 36).

გ. ნ. პროხოროვა, დიალექტური ლექსიკის ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი რუსული მხატვრული ლიტერატურის საფუძველზე დიალექტიზმებს დიალექტების განმასხვავებელი ენობრივი თვისებურებების გათვალისწინებით 4 ნაწილად ყოფდა: ლექსიკური, ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური (პროხოროვა, 1990).

მოგვიანებით ნ. მ. შანსკიმ მხოლოდ ლექსიკური დიალექტები გაყო 5 ნაწილად: საკუთრივ ლექსიკური, ლექსიკურ-ფონეტიკური, ლექსიკურ-სიტყვაწარმოებითი, ლექსიკურ-სემანტიკური და ეთნოგრაფიული. დიალექტიზმი, როგორც ერთ-ერთი ლექსიკური სახე თუ ფენა, მხატვრულ ლიტერატურაში სტილისტური მიზნით გამოიყენება (შანსკი, 2002). მათი სტილისტური ფუნქცია განისაზღვრება მხოლოდ ანალიზის პროცესში ნაწარმოების იდეური თუ შინაარსისა და შემოქმედებითი ამოცანის გასახსნელად.

1. დიალექტიზმების ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია პერსონაჟების მეტყველების ინდივიდუალიზაციაა. ცნობილია, რომ მხატვრული ლიტერატურის ენა პირველ რიგში გამოხატავს ქმედებასა და ქცევას, აზრს, მტკიცებას, წარმოდგენებს. მხატვრული ნაწარმოების ავტორი მათდამი საკუთარ დამოკიდებულებას ენობრივი საშუალებების მეშვეობით გამოხატავს - აქედან

დასკვნა, რომ - მხატვრული ნაწარმოების გმირის მეტყველება უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა მის დასახასიათებლად. ამიტომ მწერლის ერთ-ერთ უპირველესი ამოცანა ნაწარმოების შექმნისას არის პერსონაჟის მეტყველების ინდივიდუალიზაცია. მხატვრულ ნაწარმოებში პერსონაჟის მეტყველება, როგორც წესი, გამოხატავს მის ასაკს, მსოფლხედვას, სოციალურ მიკუთვნებულობას, ამიტომ ცნობილი ნაწარმოებების პერსონაჟთა მეტყველების მიხედვით შეიძლება იოლად განსაზღვრო მათი საცხოვრებელი ადგილი, ეპოქა და გარემო. ბევრი მწერლისთვის დიალექტიზმი ერთ-ერთ ფაქტორს წარმოადგენს პერსონაჟის მეტყველების ინდივიდუალიზაციისთვის, სხვა ავტორები ამას საერთოეროვნული ენის ბაზე ქმნიან.

„ბაგრატ რიონისპირელი სახლ-მუზეუმის დარაჯ-მეექსკურსიეთ ვარ გაფორმებული. კომუნისტების დროს დამნიშნეს. კომუნისტებმა ასე იცოდნენ: ჯერ ხალხს დანიშნავდენ და მერე ხსნიდენ ობიექტს

- ვინ იყო ბაგრატ რიონისპირელი?
- მწერალი იყო. ნამდვილი გვარი მხეცაძეა. არ იყო გლახა მწერალი, მარა რათ გინდა, მუზეუმში არ გეიხსნა.
- რამ შეუსალაყენ ხელი? - ხელთმანიანი თითები უფრო ნერვიულად აათამაშა სათვალთან.
- მაგერ ნაცხოვრება, პოლიკლინიკის გვერდით რომ ძველი, კრამიტით გადახურული სახლია. ოცდაჩვიდმეტში დოჟჭერიათ თვითონ ბაგრატი და მისი ოჯახი ქე გამოუსახლებიათ“ (მიშველაძე, 2012: 59).

2. ადგილობრივი კოლორიტის გამოხატვა - მეორე სტილისტიკური ფუნქცია დიალექტური სიტყვებისა არის აღსაწერი მოვლენების ადგილობრივი თავისებურებებისა და შემდეგ კი გარკვეული გამოსახველობითობის, მეტყველების ექსპრესიულობის შექმნა. მხატვრული სახეები, წესები და ჩვეულებები, მატერიალურ-კულტურული მოვლენები, დაკავშირებული ნაწარმოების გმირებთან, პირდაპირ კავშირშია გარკვეულ ადგილთან. ბუნებრივია, რომ ამ თავისებურებათა ოსტატურად გამოყენება ხელს უწყობს ადგილობრივი კოლორიტის უკეთ აღქმას. მწერალი იყენებს მხოლოდ იმ ყოფისთვის დამახასიათებელ ეთნოგრაფიულ ტერმინებს. ლექსიკური დიალექტიზმების ნაირსახეობად განიხილება ეთნოგრაფიული დიალექტიზმები. ისინი ასახელებენ საგნებს, ტანსაცმელს, რომელიც დამახასიათებელია მხოლოდ კონკრეტული ტერიტორიის მცხოვრებთათვის:

„მე გიუანთთან ჩავიბინე და კარგა მოზრდილი ნაკოდალი (ნახევრად დამწვარ, ჯერ კიდევ ცეცხლიან ხის ნაჭერს ეძახიან

მესხები) ავუტანე მოხუცს“ (მაღრაძე, 39).

გარდა იმისა, რომ აქ ორი დიალექტური ფორმა გვხვდება, ეს წინადადება საინტერესოა ავტორის დიალექტურ მასალასთან დამოკიდებულების თვალსაზრისითაც. ამ ორი ფორმიდან მხოლოდ ერთი ლექსიკური ერთეულის განმარტება ჩათვალა საჭიროდ. რა თქმა უნდა, გაითვალისწინა მკითხველის პოზიცია და მიიჩნია, რომ ერთი თანამედროვე მკითხველისთვის გასაგებია.

ასევე განმარტებული აქვს „ფეშუმ მაგიდა“. „ღარბაზულ შენობაში საკმაოდ მოზრდილი ფეშუმ მაგიდა იდგა, რომლის სიმაღლე მესხეთში მტკაველ-ნახევარს არ აღემატებოდა, იგი იდგებოდა საქვებს შორის მუხლებზე ან სკამზე, ან საერთოდ, საქვეზე და ტრაპეზობის შემდეგ მას საქვეზე ააყუდებდნენ, ან კედელზე ეკიდა ხოლმე.“ ასევე განმარტა „შიგანა ოთახი“ ფრჩხილებში კი მიუთითებს: ასე ვეძახდით სასტუმრო ოთახს. მისივე განმარტებით, სიტყვა „მორბედს“ მესხები ხმარობენ. მორბედს უწოდებენ სწრაფმავალ ბავშვს, რომელიც შეიძლება ჭიდან წყლის მოსატანად გაგზავნო ან კრავების საძოვრად დაასაქმო. საინტერესო განმარტება აქვს სულხან-საბა ორბელიანს: მორბედი-მორბენალი. ვარსკვლავ მორბედი. მნათობი. წინამორბედი“ (მაღრაძე, 2016: 38).

წინადადებაში „ეკ კი არა, მათი ცხოვრების წლების ასათვლელი ჭდეც გახლდათ.“ სიტყვა ჭდე გიორგი ზედგინიძემ წიგნში „ჯავახური დიალექტი“ ასე განგვიმარტა: „ჭდე ხანულობას იხმარება. ორი ცილა სიგრძის (25-30სმ) და ბავშვის ნეკა თითის სიმსხო ხის კანიანი ნაჭერი, რა ჭურჭლითაც (ჭაღანი) მიაქვთ რძე, იმაში ჩააყენებდნენ, სადაც მოსწვდება რძის ზედაპირი, იქ ბაჭდევეს აკეთებდნენ (დააჭდობდნენ), შემდეგ რძის ბრუნვისას დამაჭდევის მიხედვით იანგარიშებენ ხანულში რამდენი სავალი რძე აქვთ მიტანილი. 2) ჭდეზე გაკეთებულ ნაჭდობსაც ჭდეს უხმობენ, „ერთი ჭდე ავჭერი“.

3. დიალექტიზმების ესთეტიკური ფუნქცია - მხატვრული ნაწარმოებში დიალექტიზმები, მათი გამოყენების თავისებურებიდან გამომდინარე, ორ ჯგუფს ქმნიან. პირველს მიეკუთვნება დიალექტიზმები ექსპრესიულ-ემოციური ელფერის გარეშე, მხოლოდ სახელდების, დასახელების - ნომინაციის ფუნქციით:

„შინდაბრუნებულ ბავას ჭიშკართან ჭიჭია მამაგეიშვილი დახვდა კალანხით ხელში“ (მიშველაძე, 2012: 25).

მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება დიალექტიზმები, რომლებიც აზრს ექსპრესიულ-ემოციურ ელფერს ანიჭებენ, მაგალითად სიტყვა „луммондан“ აძლიერებს ემოციურ შეფერილობას და აღძრავს განწყობას აღწერის ობიექტის მიმართ:

„კარგა ხანს ჩემსკენ მოშვერილი ჰქონდა ლამაზი ტუჩსახეი, მერე სახლისკენ შებრუნდა“ (მიშველაძე, 2012: 29).

მწერალმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ მის ნაწარმოებს გაცინობენ განსხვავებული დიალექტის წარმომადგენლები და ისეთი დიალექტური ელემენტებით გადატვირთვამ, რომელთაც ძალიან შეზღუდული მნიშვნელობა და გამოყენების არეალი აქვთ, შეიძლება გაართულოს მისი გაგება. ამგვარი ენობრივი ერთეულების გამოყენება გამართლებული შეიძლება იყოს ორი პირობით: ა) როდესაც არ არსებობს სალიტერატურო ენაში ეკვივალენტი, ბ) სტილისტური თვალსაზრისით უპირატესია დიალექტიზმი. ამიტომ მეორე პრინციპი დიალექტიზმების გამოყენებისა მხატვრულ ლიტერატურაში მათი გამოყენების მიზანშეწონილობა და სტილისტური განპირობებულობაა.

ამგვარი ანალიზის მეორე ეტაპია ავთენტურ დიალექტურ ტექსტებთან შედარება და იმ თავისებურებების გამოვლენა, რომელიც აქვს მწერლის მიერ გამოყენებულ დიალექტს. ასეთი კვლევის შედეგად თუ განსხვავებები მნიშვნელოვანია, მაშინ ვიდრე ახალ ენობრივ ნაირსახეობას - ლიტერატურულად გადაამუშავებულ დიალექტს.

მხატვრული ლიტერატურის ენა, მიიჩნევა აკაკი გაწერელია, როგორც განსხვავებული ფენომენი, მოიცავს ყველა არსებულ ენობრივ სახესხვაობას. მთავარი ის არის, რომ ასეთი ჩართვა იყოს მოტივირებული, გამართლებული მხატვრული ჩანაფიქრით. ეჭვგარეშეა, რომ თვითონ სიტყვა, რომელიც დიალექტიდან მოვიდა, გასაგები უნდა იყოს მკითხველისთვის. ამ მიზნით ერთი რიგი მწერლებისა დიალექტიზმებს თვითონ ტექსტშივე ხსნიან, სხვები იძლევიან მინიშნებას.

მეორე მიდგომა ტექსტოცენტრული მიდგომაა, რომელიც გულისხმობს ტექსტის გააზრებას, როგორც ავტონომიური სტრუქტურულ-აზრობრივი ერთიანობისას, რომელიც ლიტერატურული კომუნიკაციის მონაწილეებისაგან დამოუკიდებელია და თავისი კონკრეტული ფუნქციითაც შეიძლება მოგვევლინოს.

„ლიტერატურული ენის ექსპანსიას ემოციურ სფეროში ჩვენ ვაკავშირებთ მხატვრული ლიტერატურის საერთო გავლენასთან სალიტერატურო ენაზე, სადაც ემოცია გამოიხატება მხოლოდ სალიტერატურო ენის საშუალებით. ემოციის გამოხატვის საშუალებების, იზომორფიზმის ანალიზი იძლევა საშუალებას გამოიყოს დიალექტური და სალიტერატურო ელემენტების ფუნქციები, რომელნიც დიალექტზე დაწერილ დრამებში თანაბარი უფლებებით სარგებლობენ და უახლოვდება ენის არსებობის ფორმების თანამედროვე აღქმას რეალურ კომუნიკაციაში. დია-

ლექტზე შექმნილ მეოცე საუკუნის ლიტერატურაში დიალექტმა უკვე არ იცის თემატური საზღვრები და მის გამოყენებას ინტენსიური ხასიათი აქვს“ (ვალესი, 2001: 105).

თანამედროვე პროზის მაგალითზე, შესაძლად, ეს ვერ განვაზოგადოთ, მაგრამ საინტერესო შემთხვევებს ამ მიმართულებითაც ვხვდებით:

„იცით რა, მოდით, გავხალისდეთ და პატარა ექსპერიმენტი ჩავატაროთ. მე ახლა ერთ ზღაპარს მოგიყვებით, ოღონდ გურულად. ხასიათის გამოსაკეთებლად ხშირად მაყოლებენ ხოლმე მეგობრები და დავიზეპირე უკვე. ვნახოთ თუ გაიგებთ რამეს. თავიდან ნორმალურად დავიწყებ, ანუ, ნორმალური ქართულით. გურულზე რომ გადავალ, მერე ნურც გამაჩერებთ და ნურც ხმამაღლა გაიცინებთ, თორემ შეიძლება თავი და ბოლო ამებნეს და ვეღარ ჩავამთავრო. თუკი რამეს ვერ გაიგებთ, ეგერ ფურცელი და ეგერ კალმისტარი, ჩაინიშნეთ და ბოლოს მკითხეთ. შევთანხმდით?“. ამგვარ შეთანხმებას აღწევს მთხრობელი თანამოსაუბრესთან და, შესაბამისად, მკითხველიც ჩართული აღმოჩნდება ავტორის მიერ შემოთავაზებულ ექსპერიმენტში. მართლაც, ნოველაში რამდენიმე გვარდი ეთმობა გურულ დიალექტზე ზღაპრის თხრობას: „ასთუ ასრულდა ანგელოზების სიტყვა. მართლა დარჩა წიფლიას ვაჭრის თელი ქონება და ფოქრო-ვერცხლი... აიანთარი, მაიანთარი, წყეული იყოს ფულის ყანტარი, გამგონმა გაძლოს აი ზამთარი, რავარც აი ყველაყაი არაა მართალი“ (ჭკუასელი, 2014: 56).

ზღაპარს კვლავ მთხრობელის კომენტარი ერთვის: „ეს ზღაპრის ერთ-ერთი დამთავრებაა გურიაში. სხვებიც იციან, ვთქვათ, ასეთი იმათ დათმობა და ცავენ გართობა, ანდა ცხრაი ვაშილი ჩამოვაგდე, კიდო ცხრაი ბროწეული, ღმერთმა ყველას მოგახმაროთ ჩქვენი კლავით მოწეული. ხშირად ასეთსაც გაიგონებდით, ალი-ართალი, მალი-მართალი, ასი ტყვილი და ერთი მართალი. სხვაც ბევრია, მაგრამ არ მახსოვს, თქვენ ის მითხარით, ზღაპარი მოგეწონათ თუ არა, შიგადაშიგ მგონი მაგრად გელიმებოდათ“.

როგორც ვხედავთ, დიალექტური ტექსტი დამოუკიდებელია სტრუქტურული ნაწილია ნოველის ტექსტისა და თავისი კონკრეტული ადგილი აქვს მწერლის მხატვრული ჩანაფიქრის აღსრულებაში. იგი ნოველაში თავისთავადია, იმის მიუხედავად, რა დამოკიდებულება ექნებათ მის მიმართ კომუნიკანტებს.

შემდეგი მიდგომა ანთროპოცენტრულია მიმართებით: ავტორი-ტექსტი-მკითხველი; ჩვენთვის საინტერესო აღმოჩნდა იმ გერმანულენოვანი დრამების ენობრივი ანალიზი, რომლებშიც

ავტორები დიალექტს იყენებენ. „გერმანულენოვან დრამებში განსაკუთრებით თვალშისაცემია მეტაკომუნიკაციური ფუნქციები დიალექტისა და სალიტერატურო ენისა. ენობრივი თვითშეგნების დონე იმ დრამატურგებისა, რომლებიც ლიტერატურულად დამუშავებულ დიალექტს იყენებენ, ძალიან მაღალია. დრამების პერსონაჟები, შესაბამისად, დრამატურგები მსჯელობენ საკუთარ მეტყველებაზე, სხვა პერსონაჟთა მეტყველებაზე და ზოგადად ასეთი მიდგომები ავითარებს ლინგვისტურ აღლოსა და მკითხველთა თუ მაყურებელთა სმენას, აქცევს მას უფრო კარგ მსმენელად, აღმქმელად. ასეთ დრამებში ბევრი პერსონაჟი კომუნიკაციის პროცესთან დაკავშირებით აცხადებს (თუ მათ ნათქვამს სამეცნიერო ენაზე გავუკეთებთ პერიფრაზირებას), რომ ისინი იმის გამო, რომ ვერ ფლობენ სალიტერატურო ენას ან არასათანადოდ ფლობენ მას, თავს გრძნობენ დაჩაგრულად და გარიყულადაც კი.

ავტორის, ტექსტისა და მკითხველის მიმართება საუკეთესოდ იკითხება თემურ ჭკუასელის ნოველაში.

„-თქვენ თუ გაქვთ გურულების ლაპარაკი მოსმენილი?

-თუკი ქალაქელი გურულების საუბარი ითვლება, მაშინ კი.

-აჰ, აჰ, ეგ სულ სხვა რამეა, ეგ დაახლოებით იგივეა, თბილი ნაყინი რომ შეხვრიპო და ნაყინის გემო ვიციო, თქვა... გურიაში წადი. ნაღდი გურულები კი ისე ლაპარაკობენ, რომ თუ კარგად გაფაციცდი, შესაძლოა, საერთოდ ვერ გაიგოთ ვერაფერი. მიჩვენე უნდა (გვ. 50).

-რას ამბობ, მართლა გავხალისდი... ზოგიერთი სიტყვა საერთოდ არ მესმოდა, მაგრამ შინაარსის მიხედვით თითქმის ყველაფერი გასაგები იყო.

-მაინც რომელ სიტყვებს გულისხმობთ, თუ გახსოვთ...

-როგორ არა, მაგალითად ამასობაში გატიალდაო, ერთგან თქვით, მგონი თავშივე, ვერ მიხვდები, კაცი არ სვამდა, ეძინა და როგორ გატიალდებოდა?!

-გასაგებია, აქ გატიალდა მაგ გაგებით არა არის. გატიალებას გურულები გათენებას ეძახიან, დილით ბინდ-ბუნდი რომ დღეში გადადის, აი, მაშინ ამბობენ, გატიალდა უკვეო... სხვა კიდევ?!

-კიდევ... კიდევ წინწიპერა, მეიწონია ბოლი და სხვებიც. თუმცა შინაარსის მიხედვით მაინც ვხვდებოდი, რომელი რას ნიშნავდა. მაგალითად, მეზობელი რომ მყავს გურული, სიმღერას ღიღინებს-მეთქი, ხომ გახსოვთ, იმისგან ვიცი, რომ მაგალითად, ბოლი გურულად ტოტი ყოფილა. რომ არ ეთქვა, ბოლი ტოტი კი არა, ბუნებრივია, კვამლი მეგონებოდა.

- მასეა, ბოლი გურიაში ტოტია, კვამლი კი ფუტი. კაცი თუ

**ბევრს იტყუება, ანდა ბევრს ტრახახობს, ასეთ კაცზე გურულე-
ბი მბობენ, ფუტავსო... ჰოდა, ჩემზეც მასე რომ არ თქვათ, ცოტა
ხნით უნდა შევისვენოთ“ (ჭკუასელი, 2014: 57).**

მეთხე მიდგომაა კოგნიტური მიმართებით - „ავტორი-ტექს-
ტი-ტექსტს მიღმა არსებული რეალობა“.

ამ შემთხვევაშიც მნიშვნელოვანია დიალექტის როლისა და
ფუნქციის განსაზღვრა. მხოლოდ ეს უკვე ის მიდგომაა, როდეს-
საც მკვლევარი შედარებით თავისუფალია და თავად შეუძლია
ტექსტს მიღმა არსებული რეალობის ინტერპრეტაცია მოგვცეს.
ჩვენ მიერ მოხმობილი ნოველების თითოეული ავტორი დია-
ლექტს იყენებს, მაგრამ რადიკალურად განსხვავებულია მათ
მიერ შექმნილი ტექსტს მიღმა არსებული რეალობა. რევაზ მიშ-
ველაძის ნოველების ტექსტს მიღმა - ადამიანების ბედი, მათი,
ყოფა და რეალობის ირონიანარევი შეფასება იკითხება. თემურ
ჭკუასელის ნოველების ტექსტს მიღმა რეალობა სიღრმეების,
საკუთარი ფესვებისა და გენებისაკენ მიაპყრობს მკითხველის
გონებას, ზელიმხან მალრაძის ტექსტშიღმა სათქმელი ისტორიის
არდავიწყება, კადრებივით მათი გაცოცხლებაა.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

ვატი, 1969 - Watt, i. (1960) ‘The first paragraph of The Ambassadors:
an explication’, Essays in Criticism, 10, 250–74; reprinted in love, g.a. and
payne, m. 1969.

ვოლკერი, ...2009 - Walker, e. and Wales, r., eds (1976) New Ap-
proaches to Language Mechanisms, Amsterdam, North-Holland, 2009.

ლიჩი, 2007 - eech Geoffrey, Style in Fiction, A Linguistic Introduc-
tion to English Fictional Prose, Second edition, Emeritus Professor of Lin-
guistics and English Language, Lancaster University, 2007.

მალრაძე, 2016 - მალრაძე ზ., მთვლემარე რაინდები, ახალციხე, 2016.

ოლე, 2017 - ოქსფორდის ლიტერატურული ენციკლოპედია,
<https://en.oxford-diction-aries.com/usage/literary-language>

პროხოროვა 1990 - Прохорова В.Н. Диалектизмы в языке художе-
ственной литературы, 1990 <http://shu.bg/tadmin/upload/storage/1827.pdf>, ნანახია 2017 წლის 18 იანვარს)

ტიომკინა, 2013 - Темкина В.Л., Семьнина О. СОВРЕМЕННЫЕ
ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ЯЗЫКА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ ВЕСТНИК ОГУ №11 (160)/ноябрь`2013.

ჩხენკელი, 1989 - თამაზ ჩხენკელი, „ვაჟას ქართული“, მშვე-
ნიერი მძღვეარი, თბილისი, მერანი, 1989.

ჭკუასელი, 2014 - ჭკუასელი თ., სიმღერით გამოთბარი მიწა,
თბილისი, 2014